

BATAVIA ACADEMICA

BULLETIN
VAN DE NEDERLANDSE WERKGROEP
UNIVERSITEITSGESCHIEDENIS

VIII (1990) 2

APA - HOLLAND UNIVERSITY PRESS
AMSTERDAM & MAARSSEN

BATAVIA ACADEMICA

BULLETIN
VAN DE NEDERLANDSE WERKGROEP
UNIVERSITEITSGESCHIEDENIS

VIII (1990)

APA-HOLLAND UNIVERSITY PRESS
AMSTERDAM & MAARSSEN

BATAVIA ACADEMICA
BULLETIN VAN DE NEDERLANDSE WERKGROEP
UNIVERSITEITSGESCHIEDENIS

JAARGANG VIII (1990) (2 afleveringen)

* * *

REDACTIE

J.A.H. Bots, R. Feenstra, W.Th.M. Frijhoff,
A.M. Luyendijk-Elshout, C.M. Ridderikhoff en
H. de Ridder-Symoens

REDACTIE-SECRETARIAAT

J.A.H. Bots, Erasmusplein 1, Postbus 9103,
6500 HD Nijmegen

SECRETARIAAT-WERKGROEP

Mevr. C.M. Ridderikhoff, Marijkestraat 79,
1111 EJ Diemen, tel. 020-995302

* * *

Contributie: lidmaatschap van de Werkgroep f 30,-; studenten f 17,50. Het lidmaatschap van de Werkgroep geeft recht op het Bulletin.
Alle betalingen op bankrekeningnummer 42 60 49 519 van de Amro-Bank te Rotterdam (postgiro van de bank: 3016), ten name van de Stichting Batavia Academica.

* * *

Prijs per jaargang voor bibliotheken en instellingen f 25,-; losse nummers f 15,- (exclusief BTW)

Besteladres:

APA / POSTBUS 122 / NL-3600 AC MAARSSSEN / HOLLAND

© 1990 Holland University Press bv, Amsterdam & Maarssen

Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd of openbaar gemaakt door druk, fotodruk, fotocopie, microfilm, of op andere wijze, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.
No part of this book may be translated or reproduced in any form by print, photoprint, photocopying, microfilm, or any other means, without the written permission from the publisher.

ISSN 0168-7212

BATAVIA ACADEMICA VIII (1990) 2

C. L. HEESAKKERS

HET NEDERLANDSE ALBUM AMICORUM
IN DE PERIODE 1556-1700

Het gebruik van het Album amicorum is in de Nederlanden bekend geworden kort na het midden van de zestiende eeuw. Het totaal der bewaarde of uit de literatuur bekend gebleven Nederlandse specimina uit de eerste 150 jaar, tot het jaar 1700, bedraagt, voorzover wij nu weten, bijna 500 stuks. Om in deze presentatie van dit omvangrijke en zeer heterogene materiaal enige lijn aan te brengen, moge in het hier volgende één speciaal album als referentiepunt dienen, in wisselwerking waarmee een aantal facetten van het fenomeen belicht kunnen worden. Ook al zal de keuze van het specimen gezien de voorgeschiedenis van schrijver dezes voor de lezer nauwelijks een verrassing zijn, toch lijkt zij alleszins verantwoord, aangezien het hier enerzijds een bijzonder rijk album betreft, dat de meeste kenmerken van het genre in zich verenigt en anderzijds een albumhouder, die zelf in vele andere alba een inscriptie heeft achtergelaten en die een unieke plaats inneemt in de vroege Nederlandse albumcultuur en de grote verspreiding daarvan. Deze beide factoren maken dit album tot een historisch document van bijzondere portée, reden waarom voor de bezitter in de grote album-tentoonstelling in het Rijksmuseum Meermanno-Westreenianum een bijzondere plaats werd ingeruimd [*Alba amicorum* 1990, p. 118-127]. Deze bezitter is, zoals de lezer reeds heeft begrepen, de Leidse humanist en Neolatijnse dichter Janus Douza, die leefde van 1545 tot 1604, en die vanaf de oprichting der Leidse universiteit in 1575 tot aan zijn dood haar meest opvallende curator is geweest. Vanaf zijn studietijd aan de Leuvense universiteit in 1563 tot zijn vertrek uit de stad Leiden in 1593 heeft hij zijn album metterdaad gebruikt.

Voor de goede orde is het wellicht nuttig er nog even aan te herinneren dat een album amicorum in het algemeen een cahier of een boek was, waarin je je vrienden — in deze periode gaat het nog niet zo vaak om vriendinnen — iets kon laten schrijven ter documentatie van een allang bestaande vriendschap, of, vaker nog, van een recente ontmoeting en kennismaking, waaraan men ook graag het etiket vriendschap verbond. De vriend mocht een bladzijde uitkiezen, eventueel in de buurt van een belangrijke eerdere inscriptor, en daarop zijn naam aanbrengen, liefst in

gebed in de in het Latijn gestelde mededeling dat hij schreef ter staving van zijn vriendschappelijke betrekking met de albumhouder, en bovendien wààr en wannéér hij dat deed. Wij noemen dat onderdeel de opdracht of dedicatie. De inhoud ervan is nogal stereotyp en komt vrijwel altijd neer op de feitelijke mededeling, dat auteur X schrijft, eventueel zijn devies neerschrijft, uit genegenheid voor albumbezitter Y. Wel krijgt Y vrijwel altijd enkele vererende predicaten aan zijn naam toegevoegd: zo schreef de botanicus Carolus Clusius, de grondvester van de Leidse Hortus botanicus, onder zijn symbolum 'Virtute & ingenio': 'voor de naar afkomst en geleerdheid uitblinkende heer Ernst Brinck uit genegenheid mijn devies, te Leiden op 4 mei 1607', Generis nobilitate & doctrina praestanti viro Domino Ernesto Brinck benevoli animi causa hon meum symbolum adscribebat Carolus Clusius Atrebad Lugduni in Batavis IIII Nonas Maij M.D.CVI. [*album Ernst Brinck, fol. 68r, KB 133M86*, afgebeeld in *Alba amicorum* 1990, p. 16] De inscriptie van Clusius krijgt ditmaal niettemin iets aandoenlijks door de toevoeging, dat hij ondanks zijn 81 jaar nog geen bril gebruikte: Aetatis annum octogesimum primum agens sine vitreorum auxilio.

Ter opening van de bijdrage liet de inscriptor zijn opdracht graag voorafgaan door een lijfspreuk of één of meer toepasselijke citaten, ontleend aan de bijbel, de klassieke literatuur, een kerkvader of, heel zelden, aan een latere auteur. Iemand als de geleerde Scaliger kon van dit voorwerk een complete etalage maken van de zeven exotische talen die hij beheerste [*album Scriverius, fol. ..., KB 133M5*]. Was de inscriptor literair begaafd, of dacht hij dat te zijn, dan voegde hij een of meer gedichten toe, in de mij toebedeelde periode ook dat bij voorkeur in het Latijn. Was hij een beeldend kunstenaar, dan kon hij dat kenbaar maken door een tekening, reden waarom men op de genoemde tentoonstelling werkjes van Saenredam, Aert van der Neer en Rembrandt kon aantreffen. Kon hij bogen op een adellijke afstamming, dan zorgde hij voor een goed getekend familiewapen met devies. Viel er nog iets anders te bedenken dat de inscriptie tot iets bijzonders kon maken, dan was dat altijd toegestaan.

Was de inscriptor niets van dit alles, of achtte hij zich te goed voor het gebruikelijke stramien, dan kon hij ook met veel minder volstaan. Zo hebben met name regerende vorsten en prinsen en andere figuren uit de hoogste adel de neiging, hun inscriptie te beperken tot een kale handtekening, hooguit begeleid door hun devies, vaak zelfs dat nog cryptisch verkort tot de beginletters der woorden, en eventueel een jaartal. Men noemt zulke magere, maar hoogst eervolle bijdragen wel *minimale inscripties*.

Keren wij nu terug naar ons referentiepunt, het album van Janus Dousa, ter illustratie van de historische betekenis die zo'n document kan

hebben. Bijna twee decennia geleden was dit album het middelpunt van een tentoonstelling in het kader van een internationaal congres van Neolatinisten. Het congres vond plaats in Amsterdam, maar voor de deelnemers stond een excursie naar Leiden op het programma, omdat zij deze stad en haar universiteit beschouwden als de bakermat van de Neolatinse en humanistische cultuur in het Holland van de 16e en 17e eeuw. Voor de visualisering van dit Leidse humanisme in de vorm van een expositie ging de aandacht bijna vanzelf uit naar de sleutelfiguur bij uitstek van de stichting der eerste Hollandse universiteit. In de drie man sterke commissie die de stichting moest voorbereiden, was de Neolatinse auteur Dousa immers degene geweest die beschikte over de meeste ervaring met het universitaire bedrijf en die bekend was met de internationale academische wereld. Hij was degene die met behulp van zijn kennis en ervaring de belangrijkste bijdrage kon leveren aan de vormgeving van de nieuwe stichting en deze het gezicht kon geven van een humanistische universiteit.

Voor de presentatie nu van zowel de door Dousa in zijn opleidingstijd ondergane, als de door hem vanuit zijn maatschappelijke positie uitgeoefende invloeden bleek er een vrijwel pasklare handleiding voorhanden in de vorm van zijn eigen album amicorum, dat, na een zwerftocht van drie eeuwen, thans bijna 100 jaar geleden weer terugkeerde naar de bibliotheek die ooit door dezelfde Dousa was opgezet. Het is immers bekend dat Dousa niet alleen het markantste lid in de stichtingscommissie en het eerste curatorium der Leidse universiteit is geweest, maar ook haar eerste bibliothecaris.

Janus Dousa behoorde tot de zeldzame albumbezitters die hun boekje bijna levenslang bij zich droegen. Dit heeft geleid tot een totaal van ruim 130 inscripties, waarmee het behoort tot de omvangrijkere specimina uit de vroege periode. Onder de inscriptoren uit zijn studententijd bevindt zich een aantal vertegenwoordigers van de belangrijkste Hollandse families, maar prijken ook de namen van enkele leden van de Franse Pleiade. De latere inscripties weerspiegelen vele facetten van het wetenschappelijke, literaire, culturele en politieke leven in Holland en ook enigermate in Engeland.

De informatie die het album biedt, krijgt er nog een dimensie bij doordat Dousa de ontmoetingen die leidden tot een albumbijdrage, niet zelden nader toelichtte met behulp van gedichten, waarin hetzij een uitnodiging tot, hetzij een dankbetuiging vóór een bijdrage vervat lag. Zo kan een ongedateerde bijdrage een interessante terminus post quem, of zelfs een terminus ante quem krijgen. Als voorbeeld van het laatste noem ik de ongedateerde bijdrage van de al even genoemde Fransman Joseph Scaliger, in die tijd algemeen beschouwd als de grootste geleerde van Europa. Zoals bekend, had de hoogleraar Justus Lipsius, het onbetwiste

sieraad der jonge universiteit, in 1591 vrij onverwachts Leiden de rug toegekeerd en curatoren, professoren en studenten in ontzetting achtergelaten. Vooral Dousa, die zelf Lipsius naar Leiden had gehaald, was de wanhoop nabij. Hij verwoordde zijn verslagenheid in een gedicht met de titel: 'Over de ondergang van de Leidse universiteit ten gevolge van het heengaan van Lipsius'.

Lang duurde de shock-toestand in Leiden echter niet. Al gauw kwam iemand met het idee, de lege plaats van Lipsius aan te bieden aan niemand minder dan de voornoemde Europese beroemdheid Scaliger. In eerste instantie moet dit idee toen even absurd geklonken hebben als nu het voorstel om het bestuur van RKC te suggereren, Ruud Gullit of Marco van Basten te polsen over een transfer van Milaan naar Waalwijk. Dat de suggestie echter niet zò dwaas was, bewijst de verdere loop der gebeurtenissen. Immers, twee jaar later zat Scaliger inderdaad in Leiden. Natuurlijk bevat het album van Dousa een bijdrage van de grote geleerde, die helaas een beetje vrouw-onvriendelijk is uitgevallen. Deze bijdrage nu mist een datum en een plaats van inschrijving, maar ze is vanzelfsprekend steeds als Leids beschouwd.

Echter, Dousa heeft acht jaar vóór Scaliger's komst naar Leiden een gedicht uitgegeven, waarmee hij een nieuw verworven vriend tot een albumbijdrage probeerde over te halen, door hem op reeds aanwezige imponerende namen te wijzen. Onder de opgesomde inscriptoren treffen wij vanzelfsprekend Lipsius aan. Maar, tot onze verrassing, wordt ook Scaliger als reeds aanwezig genoemd. Dat impliceert dat diens albumbijdrage niet in Leiden, maar bij een eerdere ontmoeting elders moet zijn aangebracht. Het enige tijdstip dat daarvoor in aanmerking komt, zijn Dousa's Parijse jaren. Dat betekent, dat Dousa in 1591 Scaliger al 25 jaar lang persoonlijk kende. Maar dan is het enerzijds veel minder vreemd dat iemand de curator wees op deze potentiële kandidaat voor de opvolging van Lipsius. En dan was er anderzijds voor Scaliger in het verre Frankrijk ook veel minder reden, om vreemd op te kijken van een uitnodiging der Leidse curatoren, aangezien deze ondertekend was door een man, die hij 25 jaar eerder persoonlijk in Parijs had ontmoet.

Dousa's album aan de ene kant en zijn zeven poëziebundels aan de andere kant vormen a.h.w. een tweeluik, dat rijk is aan informatie betreffende het academische en sociale milieu waartoe de geleerde edelman behoorde. De bundels signaleren bovendien het bestaan van een achttal nu verdwenen alba, doordat Dousa de daarvoor vervaardigde gedichten ook zelf publiceerde. Dousa gaf zijn albumbijdragen voor anderen gaarne een of meer gedichten mee, meestal in het Latijn, soms, zoals voor Jan van Hout, in het Nederlands. Omgekeerd mocht hij van zijn geleerde vrienden, humanisten en dichters als hijzelf, literair getinte bijdragen tegemoet zien. Om die reden biedt Dousa's album, in combinatie met zijn

bijdragen voor andere albumhouders, een venster met een zeldzaam uitzicht op het literaire en culturele netwerk dat toen in Holland de toon aangaf.

Dit alles in aanmerking genomen, schijnt de bewering, vele jaren geleden op een symposium in Duitsland uitgesproken, dat 'Das Album des Janus Dousa aus verschiedenen Gründen zu den interessantesten und kostbarsten der in Leiden und überhaupt in Holland aufbewahrten 'Stammbücher' behoorde, ondanks de vele sindsdien gedane albumvondsten, nog steeds opgeld te doen. Anders ligt dat echter voor de zin die de spreker in kwestie daar toen nog aan toevoegde: 'Es ist das älteste Holländische Album, das ich kenne'. Zo'n uitspraak zegt in principe meer over het niveau van de kennis van de spreker dan over de ouderdom van het album.

De geciteerde uitspraak werd gedaan in het kader van een symposium in Wolfenbüttel dat symptomatisch was voor een groeiende belangstelling voor ons onderwerp [cf. J.-U. Fechner, ed., *Stammbücher als kulturhistorische Quellen*, München 1981, p. 117]. Niet alleen in Duitsland en Scandinavië, maar ook in Nederland leek het klimaat gunstig om dit nogal stiefmoederlijk bedeelde onderdeel der handschriftencollecties meer onder de aandacht te brengen en beter te ontsluiten. Directe aanknoping bij een geautomatiseerde ontsluiting der geleerdencorrespondenties in de Nederlandse collecties bleek helaas nog een illusie, maar de noodzaak het bescheiden aangevangen onderzoek voort te zetten vond erkenning. Het onderzoek kreeg nieuwe impulsen door de voorzichtig geopperde plannen voor een overzichts-tentoonstelling, die een veelzijdig en representatief beeld van het verschijnsel album amicorum in de Nederlanden wilde geven. *Conditio sine qua non* voor het maken van een verantwoorde en zo veel mogelijk representatieve selectie voor een dergelijke expositie vereiste immers een voorafgaande, zo volledig mogelijke inventarisatie van het beschikbare materiaal. De uitkomsten van de eerste ronde van deze inventarisatie vonden hun neerslag in de zogenaamde *Voorlopige lijst van alba amicorum in de Nederlanden vòòr 1800* ['s-Gravenhage 1986], die in 1986 op het door Prof. Klose georganiseerde tweede Wolfenbüttelse album-symposium ten doop werd gehouden.

Door deze tussentijdse balans leek het erop dat het album van Dousa enigszins aan uniciteit had ingeboet. Het bleek niet alleen niet het oudste Nederlandse album te zijn, maar het wist zich zelfs niet in de top-tien daarvan te handhaven. Hierbij moet wel worden aangetekend, dat het beeld van de computerstatistiek de verhoudingen enigermate vertekent. De waarde van het document is daarmee echter geenszins gedaald. Eerder is er sprake van een verruiming van ons inzicht in de historische context waarin het album functioneerde en daarmee ook weer in het album zelf. Bij de voortgaande inventarisatie bleek weldra, dat diverse inscribenten-studiegenoten van Dousa ook zelf een album hadden bezeten. Het bleek

juist bijzonder interessant, dat Dousa's album behoorde tot een cluster van alba die nauw met elkaar samenhangen, waardoor een soort reconstructie mogelijk wordt van de voortdurend fluctuerende samenstelling der Nederlandse studentenkolonies aan de universiteiten van Leuven en Douai en van die in Noord-Frankrijk. De cluster laat zien dat Dousa en zijn albumhoudende studievrienden, zoals Adriaan van Mathenesse, Otto van der Wijhe en Zeno Muilert, behoorden tot de studerende Hollandse jeunesse dorée, waarvan de leden successievelijk een studie aanvingen in Leuven en vervolgens, alleen of in kleine groepjes, verder zuidwaarts trokken om voor kortere of langere tijd halt te houden aan de universiteiten van Douai, Parijs, Orléans en Bourges. Op elk van deze stations konden vriendschappen worden aangeknoopt en door albuminscripties gedocumenteerd. Een enkele keer wordt ook het weerzien, dus de tweede, en eventueel zelfs de derde ontmoeting, in een toepasselijke aanvulling op de inscriptie vastgelegd. Zo bevat de inscriptie van de student Hermannus Häss in het album van Jacob van Bronckhorst van Batenburg de mededeling dat hij schreef te Douai, scripsit Duaci, zijn vriendschap vernieuwde te Parijs, renovata amicitia Parisiis, en bezegelde te Orléans, Confirmata Aureliis. [*album Bronckhorst*, fol 14r, KB135K26; afbeelding op de stofomslag van *Alba amicorum* 1990]

Dousa's toebehoren tot deze adellijke coterie verklaart, waarom er naast de genoemde literaire inscripties in zijn album zoveel getekende wapens voorkomen. In de alba van enkele andere jonkers met minder culturele interesse nemen de wapens zelfs een overheersende plaats in. De uniforme tekenstijl van deze wapens en soms ook hun plaats binnen de inscriptie en tenslotte het feit dat dergelijke tekeningen op later ingeplakte blaadjes of knipsels staan, wijzen erop, dat ze apart door plaatselijke beroepsschilders tegen betaling werden vervaardigd. Iets dergelijks mag worden aangenomen voor de kostuum-tekeningen van regionale klederdrachten, waarvoor sommige, vooral reislustige albumhouders zoveel belangstelling toonden. Zulke tekeningen kon men ter plaatse en in serie bestellen of kant en klaar kopen.

De toenemende populariteit van het albumgebruik, die in de Nederlanden waarneembaar wordt rond 1560, en de esthetische en commerciële mogelijkheden die de gebruikte cahier- of boekvorm bood, brachten zestiende-eeuwse boekverkopers op het idee, speciaal voor dit doel vervaardigde boekjes in de handel te brengen. Zij staken de albumblaadjes in fraaie banden en zij lieten ze vooraf gaan door een soort titelblad en ander voorwerk. De blaadjes zelf werden bedrukt met fraaie bordures, of voorzien van gegraveerde wapenschilden en in een enkel geval zelfs van portretten van inspirerende klassieke en bijbelse figuren.

Een minstens even mooi resultaat kon de albumhouder echter zelf bereiken, wanneer hij een bestaand sierlijk geïllustreerd boek, bijvoor-

beeld een emblematabundel, met blanco bladen liet doorschieten, om daarop de bijdragen te laten aanbrengen. Dat boodt de inscriptor de mogelijkheid, voor zijn inscriptie een plaats uit te zoeken tegenover een emblematische voorstelling die hij op zichzelf of op zijn relatie met de albumhouder bijzonder van toepassing achtte. Vooral de oudste en talloze malen herdrukte emblematabundel van Andrea Alciati is voor dit doel gebezigd. [*album van Leo en Johannes Roelofs*, KB 74 H 20; afbeelding *Alba amicorum* 1990, p. 6] Voor de vroege Nederlandse alba is echter opvallend vaak gebruik gemaakt van een ander beeldboekje, de *Dévises héroïques* van Claude Paradin, hetzij in de Franse hetzij in de Latijnse versie, getiteld *Heroica Symbola* [*album Zenon Muilert, privé-bezit*; *Alba amicorum* 1990, p. 46; *album Cornelis van Blyenburch*, KB 130 E 28; afbeelding *Alba amicorum* 1990, p. 47] De populariteit van Paradin vindt zijn verklaring misschien in het relatief grote aandeel dat de adel, die zich door dit boekje met adelsdeviezen sterk voelde aangesproken, in het vroege Nederlandse albumgebruik heeft gehad.

De als album gebruikte emblematabundels hebben er wellicht toe geleid dat vindingrijke en daartoe bekwame inscriptoren zelf hun emblematische voorstellingen gingen vervaardigen, soms nauw aansluitend bij het gekozen motto. Zo lijkt de spreuk *Arte et Marte*, 'door wetenschap en krijgskunde', een zekere populariteit te genieten, misschien omdat men deze zo aardig kon illustreren met de voorstelling van een man die voor de rechter-helft gekleed was als geleerde en voor de linker- als soldaat. [*album Arnoldus Moonen*, fol. 257, UBA XXIII A 11; afbeelding *Alba amicorum* 1990, p. 88]. Een exemplaar van de gedrukte Paradin kreeg een bijzonder geslaagde uitbreiding met de spreuk 'In liefden is selden wel' en een toepasselijke originele kleurrijke emblematische illustratie [*album Cornelis van Blyenburch*, fol. 161r, KB 130 E 28; afbeelding *Alba amicorum* 1990, p. 49].

Onder de alba van de leden van de adel treft men één categorie aan die hier speciale vermelding verdient. Dat zijn de alba die werden aangelegd door adellijke vrouwen. Enkele ervan voeren ons naar het Antwerpse hof van Willem van Oranje. Tot de opvallende trekjes van deze alba behoort onder meer de frequentie der boven genoemde minimale inscripties, vaak op eenzelfde blad op een kluitje bijgeschreven, en anderzijds de aanwezigheid van soms zeer uitvoerige liedteksten, in het Nederlands of het Frans. Bij sommige specimina gaan de liederen overheersen, zodat men geneigd is eerder van liedboeken dan van alba te spreken [*Alba amicorum* 1990, p. 128-139].

Vanzelfsprekend zijn vrouwenalba geen studentenalba, en vaak zijn het ook geen reis-alba. En zo zijn er ook andere categorieën albumbezitters die ofwel geen student waren, maar als schilder, koopman of diplomaat door Europa trokken, ofwel die niet reisden, maar vanuit een gezetlede

positie begonnen aan een album. Een derde variant is een historische gebeurtenis die een aantal interessante potentiële inscriptoren bij elkaar brengt en daardoor albumhouders aantrekt of zelfs kweekt. Zo leidde de Synode van Dordrecht in 1618-1619 tot het ontstaan van de zogenaamde synode-alba. Diverse exemplaren daarvan bevatten enkel en alleen inscripties van synode-vaders die bovendien in een vaste volgorde, misschien nog beter gezegd rangorde, en binnen het bestek van enkele weken of maanden, werden aangebracht. Een zekere eentonigheid valt deze alba dan ook niet te ontzeggen [*Alba amicorum* 1990, p. 140-150].

Bij de alba uit onze periode is een dergelijke eenvormigheid een uitzondering. De uiteenlopende status en levenswijze der albumbezitters leidt namelijk bijna vanzelfsprekend tot een uiteenlopende vorm van het album. De genoemde vrouwenalba zijn doorgaans van royaler formaat dan het gemiddelde reisalbum. Dat laatste immers moest alleen al daarom klein zijn, omdat het niet teveel plaats mocht innemen in de bagage. Vervolgens, omdat een strak ingebonden smalle bladzijde in een dik boekje moeilijker te beschrijven is dan een brede, hebben vele albumhouders gekozen voor het zogenaamde oblong-formaat, dus een cahier of boekje waarvan de breedte de hoogte in ruime mate overtreft. Zeldzaam en origineel is de ovale vorm die bij twee alba uit deze periode werd aangetroffen.

Al deze formaten kunnen gestoken zijn in een bijzondere band. Men kan daarvoor perkament of leer gebruiken en dat desgewenst laten versieren met goud- of blindstempeling, met zijn naam of initialen en met het jaar waarin de verzameling begint. De snede kan worden verguld en geciseleerd en de witte papieren blaadjes kunnen worden afgewisseld door blaadjes van perkament of van gemarmerd of anderszins gekleurd papier.

Meerdere eigenaren geven blijk van hun blijvende belangstelling voor hun inscriptoren, door hun bijdragen achteraf te verlevendigen met gegraveerde portretten, zoals Ernst Brinck deed bij de hierboven genoemde inscriptie van Clusius, of door bij hun namen de leeftijd of andere bijzonderheden uit de latere carrière der inscriptoren te vermelden. Wat hier opvallend veel voorkomt, is het noteren van de overlijdensdatum van de auteurs.

De nadruk die in het voorgaande werd gelegd op het album van Dousa in samenhang met diens studiereis, kan de indruk wekken dat het Nederlandse albumgebruik zich vooral afspeelt in de zuidelijke Nederlanden en Frankrijk. Voor de periode tot 1575 is dat tot op zekere hoogte waar. Toch moeten in deze voorstelling nuances worden aangebracht. Zo was de al genoemde Otto van der Wijhe, die in 1563 in Douai in Dousa's album schreef, zelf een jaar eerder aan een eigen album begonnen, echter niet in Leuven, maar in Orléans. Hij was dus bij zijn ontmoeting met Dousa al

op de terugweg naar Holland. Zoals wij zagen, begon de route naar Orléans te Leuven. Maar Leuven was niet de enige mogelijke startplaats voor een peregrinatio academica. Ook Keulen heeft als zodanig zijn vroege vertegenwoordigers. Voor studenten uit reformatisch gezinde milieu's waren andere Duitse universiteiten, zoals Heidelberg, al vroegtijdig een zeker zo voor de hand liggende keuze.

De grote verrassing bij de inventarisatie in dit opzicht was de kennismaking met het album van Steven van Rhemen uit Deventer, die maar liefst acht jaar eerder dan Dousa en zijn bentgenoten, in 1555, met de aanleg van een album was begonnen. Het tweede verrassende aspect van dit album van Van Rhemen was, dat zijn oudste inscripties werden geplaatst in de stad die wij kennen als de bakermat van de Hervorming, maar ook als de bakermat van het album amicorum, te weten het Duitse Wittenberg. Van Rhemen heeft Luther zelf daar niet meer meegemaakt, maar hij was nog wel op tijd om bijdragen van de hand van diens naaste medewerkers, zoals Melancthon en Bugenhagen, te verwerven.

Voor Hervormingsgezinden waren ook de Zwitserse universiteiten in trek. Veel voorkomende plaatsen van inschrijving zijn dan ook Zürich, Basel en vooral Genève, waar Calvin's opvolger Beza tot op hoge leeftijd een veelgevraagde, om niet te zeggen: veelgeplaagde, inscriptor is geweest.

Overigens kwam Van Rhemen in zoverre op zijn schreden terug, dat hij blijkens zijn album later ook in Leuven, Orléans en Bourges heeft gestudeerd. Aan deze universiteiten waren Nederlanders en Duitsers lid van dezelfde studenten-corporatie, *Natio Germanica* geheten, en het is heel goed denkbaar dat studenten als Van der Wijhe en ook Dousa daar het gebruik van het album hebben leren kennen. Zulke Nederlands-Duitse corporaties bestonden trouwens ook aan andere Europese universiteiten, met name in Italië. Want ook daar treft men sinds de late middeleeuwen Nederlandse studenten aan en ook onder hen ziet men in de zestiende eeuw albumbezitters opduiken. En wie eenmaal zover gereisd was, nam gaarne de gelegenheid te baat om bij uitstek toeristische trekpleisters als Rome en Venetië, het laatste befaamd om zijn carnavalsfeesten en courtesanes, met het album in de hand aan te doen. Venetië kon bovendien fungeren als springplank voor een reis naar het Nabije Oosten. Het album van Bernardus Paludanus, de latere stadsarts van Enkhuizen, is in deze zeldzaam illustratief met onwaarschijnlijk verre plaatsen van inschrijving als Jerusalem, Bethlehem, Tripoli en Alexandrië.

Van het album van Paludanus kan nog een andere bijzonderheid vermeld worden: het bevat het onwaarschijnlijke totaal van rond 1900 inscripties. Dit komt mede doordat Paludanus, eenmaal gevestigd in Enkhuizen, het album is gaan gebruiken als gastenboek. Artsen als Paludanus waren vaak ook in het bezit van collecties kruiden, mineralen,

anatomische preparaten en andere rariteiten. Dit leidde tot frequent bezoek van nieuwsgierige gasten, van wie velen in de positie verkeerden om een interessante albuminscriptie achter te laten. Een latere beroepsgenoot van Paludanus, de Amsterdamse arts Frederik Ruysch, bezitter van een gigantisch anatomisch kabinet, liet zijn gasten hun bezoek gaarne vastleggen in een bijdrage in zijn gastenboek-achtige album. Zijn beroemdste bezoeker was de veelzijdig geïnteresseerde tsaar Peter de Grote van Rusland, die, in tegenstelling tot wat wij constateerden bij andere vorsten, de tijd nam voor een royale inscriptie in stijlvol proza.

De reislust van Paludanus was extreem. Zelfs een minder verre plaats als Constantinopel komt slechts sporadisch in de alba voor. Van een bezoek aan Moskou getuigt slechts één album, maar het betreft dan wel een zeer welsprekend getuigenis in de vorm van een zeldzame stadsplattegrond van de Russische hoofdstad [*album Massa*, fol. 44r, KB 78 H 56].

Een bezoek aan de uiterste oostkant van Europa was in het algemeen blijkbaar een uitzondering. Merkwaardig genoeg krijgt men ook de indruk dat het uiterste Westen, Groot Bretagne, dat toch kon bogen op een paar zeer eerbiedwaardige universiteiten, bij de reizigers niet bijzonder in trek is geweest. Zelfs Dousa, die Engeland driemaal bezocht heeft en er bij zijn laatste bezoek een half jaar verbleef en er zich danig verveelde, is, af te gaan op de inscripties in zijn album, nooit verder gereisd dan Londen.

De trek van de Nederlandse student kreeg een heel ander karakter met de vestiging der eerste universiteit in het noordelijke landsdeel. In dat opzicht weerspiegelt ook het album amicorum de geschiedenis der Nederlanden en de breuk tussen Zuid en Noord die zich voltrok in de '70-er jaren en die haar definitief beslag kreeg in de Unies van Atrecht en Utrecht. Ook hier is het album van Dousa bijzonder illustratief. Het jaar 1574, het jaar van Leiden's beleg en ontzet, levert geen enkele bijdrage op. De enige inscriptie van het jaar daarop, het jaar van de stichting der universiteit, is geheel in het Nederlands geschreven. Zij komt van de Leidse burger Jan van Hout, secretaris van de stad Leiden en daarmee ook van het college van burgemeesters en curatoren dat de universiteit gaat besturen. Kort na Van Hout schrijft de kersvers aangekomen hoogleraar Lipsius, die 7 jaar tevoren in Leuven al een bijdrage had geleverd, voor de tweede keer in Dousa's album. In het kielzog van de beroemde Lipsius beginnen de studenten toe te stromen, in de eerste plaats natuurlijk uit Holland en de andere noordelijke gewesten.

Weldra valt sommigen van hen de eer te beurt, een bijdrage te mogen leveren aan het album van de gewaardeerde curator. Het ligt voor de hand, dat dit jongelui op het idee bracht, ook zelf een album aan te leggen. De eerste tot wie zulke studenten zich voor een bijdrage wendden, was meer dan eens hun grote voorbeeld als albumhouder en als Neolatijs

dichter, Janus Dousa. Zelfs de nuchtere Jan van Hout raakte vertederd bij de aanblik van Dousa's reeds rijk gevulde boekje en besloot, 36 jaar oud, nog een eigen album te beginnen. De openingsbijdrage, een combinatie van Latijnse teksten en een Nederlands sonnet, stamt, hoe zou het ook anders kunnen, van Janus Dousa.

Zoals bekend, wist Leiden zich, na een wat aarzelend begin, al spoedig op te werken tot een der meest populaire universiteiten van Europa. Parallel daarmee zien wij ook een ware explosie van de albumcultuur, zowel onder de studenten van Nederlandse herkomst als bij de bezoekers uit het buitenland. Aangevuld met de veel minder talrijke alba die buiten de Leidse kringen in gebruik worden genomen, levert dit voor de periode van 1570 tot 1620 een oogst aan Nederlandse alba van niet minder dan 295 stuks, hetgeen neerkomt op de aanleg van bijna 60 alba per decennium. Hoogtepunt vormen de jaren 1600-1610, die bij de inventarisatie een totaal van 70 nieuwe alba te zien gaven. Uit dit decennium stamt ook de meest Leidse bijdrage, die wij tot nu toe in de alba hebben aangetroffen: een tekening van het academiegebouw met daarvòór een winters tafereel van een dichtgevroren Rapenburg, bevolkt met schaatsende studenten en andere Leidenaars [*album Jan van Amstel van Mijnden*, 158r, KB 74 J 37; *afbeelding Alba amicorum* 1990, p. 71].

Het volgende decennium weet dit getalsmatige niveau nog te benaderen, maar na 1620 constateren wij, om nog onduidelijke redenen, een vrij abrupte terugval, waardoor het gemiddelde per decennium ten opzichte van de voorgaande jaren met meer dan 50 % wordt gereduceerd. Weer 40 jaar later, na 1660, treedt nogmaals een scherpe daling in en zakt het aantal nieuwe alba tot minder dan 10 per decennium. Deze malaise zal zich voortzetten tot ver in de achttiende eeuw, om vervolgens plaats te maken voor een nieuwe hausse in het albumgebruik. Ook dan zal de Leidse universiteit een overheersende rol spelen. Omdat in die periode reizende studenten een zeldzaamheid zijn, zijn in het buitenland verworven inscripties nog slechts sporadisch aanwezig en heeft het album zijn internationale allure verloren.

[Deze tekst is een aangepaste versie van de voordracht, gehouden op het Symposium Alba amicorum, op 7 juni 1990, in de zaal van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, te 's-Gravenhage, ter opening van de Tentoonstelling 'Alba amicorum. Vijf eeuwen vriendschap op papier gezet: het Album amicorum en het poëziealbum in de Nederlanden' in het Rijksmuseum Meermanno-Westreenianum te 's-Gravenhage]

HILDE DE RIDDER-SYMOENS & JACQUES PAQUET

BIBLIOGRAFISCH OVERZICHT

UNIVERSITEITSGESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN

1988-1990

Om de inventarisatie van het lopend onderzoek up to date te houden doen we een beroep op uw medewerking. Alle bibliografische referenties zijn welkom bij H. de Ridder-Symoens op volgende adressen: Blandijnberg 2 — B 9000 Gent of VU, De Boelelaan 1105 — 1081 HV Amsterdam of bij C.M. Ridderikhoff, Prinses Marijkestraat 79 — 1111 EJ Diemen.

ALGEMEEN

1. J. Berting, 'Over het bestaan en voortbestaan van sociaal-wetenschappelijke disciplines sedert de 18e eeuw en de rol die de universiteiten daarbij speelden', *Wetenschapsbeoefening* (nr 12) 73-91.
Nederland: blz. 84-85.
2. C.H. Bezemer, 'Style et langage dans les répétitions de quelques romanistes médiévaux, ou: sur l'importance de reconnaître les répétitions', *Langage et droit à travers l'histoire. Réalités et fictions* éd. par G. van Dievoet, Ph. Godding et D. van den Auweele (Leuven/Parijs 1989) 73-79.
Belangrijk voor de didaktiek en onderwijs-methodes.
3. E. Cockx-Indestege en F. de Nave, *Christoffel Plantijn en de exacte wetenschappen in zijn tijd*, naar aanleiding van de gelijknamige tento in Museum Plantijn-Moretus te Antwerpen, 18 mrt-31 mei 1989 (Gemeentekrediet; Brussel 1989).
4. C. Dickstein-Bernard, 'Panorama de l'enseignement médical au XIXe siècle', *La formation du médecin* (nr 5).
5. *La formation du médecin: des Lumières au laboratoire*. Actes du Colloque tenu à Louvain-la-Neuve le 9 déc. 1988, éd. par C. Bruneel et P. Servais (Louvain-la-Neuve 1990).
6. A.L. Gabriel, 'Universities', *Dictionary of the Middle Ages*, vol. 12 (New York 1989) 282-300.
7. M. Groen, *Overdracht van gefragmenteerde kennis. Irrationalisme als resultaat van een verbrokkeld wereldbeeld*, Uitreerede Technische Universiteit Eindhoven 14 sept. 1990.
8. A.M. Luyendijk-Elshout, 'Concept and Culture in the Medicine of the Nineteenth Century', *Sartoniana* 2 (1989) 105-118.
9. H. de Ridder-Symoens, 'Hoe middeleeuws is onze universiteit?', *De Middeleeuwen in de twintigste eeuw. Middeleeuwse sporen in de hedendaagse cultuur* (Hilversum 1990) 85-98.
10. H. de Ridder-Symoens, 'La nouvelle histoire des universités', *Cahiers de Clío* 100 (1989) 79-87.
11. F.P.W. Soetermeer, *De pecia in juridische handschriften* (Diss. Leiden 1990).
12. *Wetenschapsbeoefening binnen en buiten de universiteit*. Voordrachten gehouden tijdens een door het Bataafsch Genootschap aangeboden symposium op 18 november 1988 in

de senaatszaal van de Erasmusuniversiteit Rotterdam. *Nieuwe Verhandelingen van het Bataafsch Genootschap der proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam*, 3e reeks, 5e deel (Rotterdam 1990).

ALGEMEEN NEDERLANDEN

13. *Alba Amicorum. Vijf eeuwen vriendschap op papier gezet: het Album Amicorum en het Poëziealbum in de Nederlanden*. Publikatie en catalogus bij de tentoonstelling 'Alba Amicorum' in het Rijksmuseum Meermanno-Westreenianum te 's-Gravenhage van 8 juni tot 11 aug. 1990, o.red.v. K. Thomassen (Maarsseveld/'s-Gravenhage 1990).
Bezitters zijn hoofdzakelijk studenten en afgestudeerden.
14. H. Balthazar, *Een kwarteeuw democratiserings- en expansiebeleid van het Belgisch Hoger Onderwijs* (Gent 1988).
15. G.Th.A. Calkoen, 'Vrouwen en wetenschap', *Arts en Auto* 55.5 (1989) 435-437.
16. G.Th.A. Calkoen, 'Asklepios en Mars in de ban van Clío', *Arts en Auto* 55.15 (1989) 1140-1141.
O.a. over militair-geneeskundige opleiding te Utrecht.
17. G.Th.A. Calkoen, 'Wel en wee van ivoren torens', *Arts en Auto* 55.17 (1989) 1258-1261.
O.a. over univ. Leuven.
18. G.Th.A. Calkoen, 'Tegen de stroom in', *Arts en Auto* 55.19 (1989) 1383-1385.
O.a. over Joh. Westerdijk, Anna Maria Schurman en Ton Regtien.
19. C.A. Davids, Universiteiten, illustre scholen en de verspreiding van technische kennis in Nederland, eind 16e-begin 19e eeuw, *Batavia Academica* 8.1 (1990) 3-34.
20. P. Dustin, 'Les débuts de l'anatomie pathologique en Belgique', *Acta Belgica Historiae Medicinæ* 2.4 (1989) 149-154.
21. M.H.H. Engels, 'Een briefwisseling tussen Saecckma en Barlaeus, 1630', *De Vrije Fries* 69 (1989) 45-56.
S. curator te Franeker, B. prof. Leiden en Amsterdam.
22. L. François (ed.), *Les mémoires d'un orangiste: L.A. Reyphins, ex-président de la Seconde Chambre des Etats Généraux, 1835* (Commission Royale d'Histoire-Kon. Commissie voor Geschiedenis; Brussel 1989).
Les universités: blz. 194-199.
23. W. Frijhoff, 'Geleerd genootschap en universiteit: solidair of complementair in de wetenschapsontwikkeling? Nederland en de omringende landen tot in de negentiende eeuw', *Wetenschapsbeoefening* (nr 12) 6-19.
24. M. Groen, *Het wetenschappelijk onderwijs in Nederland van 1815 tot 1980. Een onderwijskundig overzicht. III. Diergeneeskunde. Economische Wetenschappen. Sociale Wetenschappen. Interfaculteiten. Nabeschouwing. Bijlagen* (Eindhoven 1989).
25. R. van Hee (red.), *In de voetsporen van Yperman. Heelkunde in Vlaanderen door de eeuwen heen* (Gemeentekrediet; Brussel 1990).
26. C.L. Heesakkers, 'Een zestiende-eeuwse verzamelaar en leverancier van alumbijdragen: Janus Doua (1545-1604)', *Album Amicorum* (nr 13) 118-128.
27. C.L. Heesakkers en K. Thomassen, 'Die niederländischen Stammbücher aus dem 16. Jahrhundert', *Stammbücher des 16. Jahrhunderts*, ed. W. Klose (Wolfenbütteler Forschungen Bd. 42; München 1989) 51-62.
28. C.L. Heesakkers, K. Thomassen, R.E.O. Ekkart, 'Het album amicorum in de Nederlanden', *Album Amicorum* (nr 13) 9-36.
29. M.-Th. Isaac, E. Pequet, C. Radoux, C. Sorgeloos, *L'Ecole Centrale du Département de Jemappes - Les Mathématiques à l'école de la Révolution* (Catalogue - Exposition Univ. de Mons, 18 nov.-9 déc. 1989; Mons 1989).

30. M.J. van Lieburg, 'De academisering van het medisch beroep en de ontwikkeling van het genootschapswezen in Nederland gedurende de 19e eeuw', *Wetenschapsbeoefening* (nr 12) 92-102.
31. M.J. van Lieburg, 'Over de stadsmedicus in de Noord-Nederlandse steden van de 16de eeuw. Een bijdrage tot de kennis van het medisch leven ten tijde van de Delftse stadsmedicus Pieter van Foreest (1521-1597)', *Pieter van Foreest* (nr 37) 41-72.
Aandacht voor de opleiding en professionalisering van academisch gevormde artsen.
32. H.K. Makkink, 'Ontkiemd uit natuurkunde, geënt op werktuigbouwkunde. Ontstaan en profilering van de opleiding tot elektrotechnisch ingenieur in Nederland', *Batavia Academica* 7.2 (1989) 25-43.
33. P. Maquet, 'Histoire de la médecine. Thèse de François Cornesse "De Asphyxia"', *Revue médicale* 44 (1988) 807-816.
34. F. de Nave, 'Franciscus I Raphelengius (1539-1597), grondlegger van de Arabische studiën in de Nederlanden', *Ex officina Plantiniana. Studia in memoriam Christophori Plantini (ca. 1520-1589)* (= De Gulden Passer, 66-67; Antwerpen 1988) 523-553.
35. J. Offerhaus, 'Illustraties in de alba amicorum', *Alba amicorum* (nr 13) 37-117.
Portretten van academici, scènes uit het studentenleven, gouache van Leids akademiegebouw, enz.
36. J. van Oort e.a., *De onbekende Voetius. Voordrachten wetenschappelijk symposium Utrecht 3 maart 1989* (Kampen 1990).
37. *Pieter van Foreest. Een Hollands medicus in de zestiende eeuw.* Bundeling van de voordrachten gehouden op het symposium ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Pieter van Foreeststichting, o.red.v. H.L. Houtzager (Stichting Historia Medicinae 3; Amsterdam 1989).
38. A. Verhulst, 'Universitaire jongeren over "De Nieuwe Orde" van Maurice de Wilde', *Arbeid in veelvoud. Een huldeboek voor J. Craeybeckx en E. Scholliers* (Brussel 1988) 324-330.
39. A.J. Vermeersch (ed.), 'Een cultuuranalyse door L.A. Warnkönig: *Gedanken über die Hindernisse welche dem Aufblühen der Volksbildung und der Wissenschaften in Belgien entgegenstehen. Begonnen im Anfang Juni 1825, beëndigt im December 1825*', *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, 154 (1988) 91-158.
Over universiteiten: blz. 121-126.
40. K. Vermeiren, *Mei '68, twintig jaar later* (Wevelgem 1988).
41. H. de Vries, 'Centralisatie van beleid. De Colleges van Curatoren aan de Nederlandse Universiteiten van 1815-1940', *Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie* 43 (1989) 221-249.
42. M. de Vroede, 'De la pédagogie aux sciences de l'éducation. L'évolution en Belgique aux cours de l'entre-deux-guerres', *Sartoniana* 2 (1989) 177-210.

AMSTERDAM

43. M. Baranelli e.a., *Geachte promovenda. 100 jaar promoverende vrouwen aan de Universiteit van Amsterdam* (Amsterdam 1990).
44. R. van den Berg, I. Deurwaarder, M. Kuipers, *Bijzondere studenten. 40 jaar studentenbeweging aan de Vrije Universiteit* (Amsterdam 1989).
45. G.Th.A. Calkoen, 'Historia medicinae in Nederland. Geschiedenis van de geneeskunde aan de Amsterdamse academie. IIB. Botanica en hortus', *Arts en Auto* 55.21 (1989) 1653-1672.

UNIVERSITEITSGESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN

BRUGGE

46. K. Rotsaert, 'Brugge universiteitsstad. Twee gemiste kansen', *Het Brugs Ommeland* 28 (1988) 159-166.

BRUSSEL

47. F. Noël, *1894: l'Université de Bruxelles en crise* (Brussel 1988).
48. C. Sacrens, R. De Smet, H. Melaerts, *Studia varia Bruxellensia ad orbem Greco-Latinum pertinentia: dertig jaar klassieke filologie aan de Vrije Universiteit Brussel* (Brussel 1987).

FRANEKER

49. R. Feenstra, 'Les juristes de l'ancienne Université de Franeker et leurs recueils de disputationes (période de 1635 à 1735)', *Estudios juridicas en homenaje al maestro Guillermo Floris Margadant* (Mexico 1988) 137-153.
Ook verschenen in: *Studi senesi. Supplemento alla centesima annata*, II (Siena 1988) 604-629.

GENT

50. N. Geirnaert, 'Jan Dhondt en de Nieuwe Orde. Een onschuldige en vergeten jeugdzonde vóór zijn benoeming tot hoogleraar [te Gent]', *Mayolica. Mediëvistische opstellen aangeboden aan dr. Mayke de Jong* (Nijmegen 1987) 163-195.
51. *Liber memorialis 60 jaar V.R.G.: gedenkboek uitgegeven naar aanleiding van het twaalfde lustrum van het Vlaams Rechtsgenootschap Gent* (Gent 1987).
52. K. Mrozowska, 'Les étudiants polonais à Gand (1856-1913)', *Pérégrinations académiques* (nr 125) 197-214.
53. R. Raes, *De bladen van de Vlaams-Nationale Studenten Unie Gent (1957-1981)* met een inventaris van het archief van de VNSU door A.M. Simon-Van der Meersch (Uit het verleden van de R.U.G. 29; Gent 1989).
54. A.M. Simon-Van der Meersch, 'François Laurent, hoogleraar', *Liber memorialis François Laurent 1810-1887*, red. J. Erauw e.a. (Brussel 1989) 165-199.
Hoogleraar Gent 1836-1880.
55. A.M. Simon-Van der Meersch, E. Langendries en J. Vandenabeele, *20 jaar Rijksuniversiteit-studenten in actie, 1968-1988* (tentoonstellingscatalogus; Gent 1988).
56. E. Trips, 'Professor Henri Moke (1803-1862) in Brugge', *Het Brugs Ommeland* 28 (1988) 201-206.

GRONINGEN

57. G.Th.A. Calkoen, 'Groningen en Camper', *Arts en Auto* 55.10 (1989) 848-849.
58. P.A.J. Caljé, *Vera: Vorming en Vriendschap 1899-1974. 75 jaar gereformeerd studentenleven* (Groningen 1989).
Zie BA 8.1 (1990) 35.
59. G.A. van Gemert, J. Schuller tot Peursum - Meijer, A.J. Vanderjagt, 'Om niet aan onwetendheid en barbarij te bezwijken'. *Groningse geleerden 1614-1989* (Hilversum 1989).
60. E.W.A. Henssen, 'Enige opmerkingen over het schrijven van een contemporaine universitaire geschiedenis', *Batavia Academica* 7.1 (1989) 13-16.
Betreft Groningen.
61. E.W.A. Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen 1964-1968* (Groningen 1989).
Zie BA 7.2 (1989) 55.
62. J. van Keulen en H. Stienstra, 'De archieven van de Groninger Universiteit in het Rijksarchief', *Batavia Academica* 7.1 (1989) 17-22.

63. J. Kingma, W.R.H. Koops, F.R.H. Smit (red.), *Universitair leven in Groningen 1614-1989. Professoren en studenten / Boek en uitgeverij* (uitgave UM en UB; Groningen 1989).
Zie BA 7.2 (1989) 56.
64. J. Schuller tot Peursum-Meijer, W.R.H. Knoop (red.), *Petrus Camper (1722-1789). Onderzoeker van nature* (Tento catalogus UM; Groningen 1989).
Prof. Groningen
65. B. Tuin, 'Het archief van de curatoren c.1930-1960 als bron voor de geschiedenis', *Batavia Academica* 7.1 (1989) 5-12.
66. A.J. Vanderjagt, 'De intellectuele achtergrond van de stichting van de Groningse Academie', *Batavia Academica* 7.1 (1989) 1-4.

KUREGEM - CUREGHEM

67. P.-P., G. Mees en M. Mammerickx, *De l'art à la science ou 150 ans de médecine vétérinaire à Cureghem* (Brussel 1986).

LEIDEN

68. H. Beukers, 'Clinical teaching in Leiden from its beginning until the end of the 18th century', *Clio medica* 21 (1988) 139-152.
69. L. Blussé, 'Of hewers of wood and drawers of water: Leiden University's early Sinologists (1835-1911)', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 317-353.
70. J. Brugman, 'Dozy, a scholarly life according to plan', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 62-81.
71. J. Brugman, 'Snouck Hurgronje's study of Islamic law', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 82-93.
72. J.T.P. de Bruijn, 'Collective studies of the Muslim world: Institutions, projects and collections', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 94-114.
73. I.H. Enklaar, 'Leiden Orientalists and the Christian mission', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 168-186.
74. C. Fasseur, 'Leiden and Empire: University and Colonial Office 1825-1925', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 187-203.
75. W. van Gulik, 'Von Siebold and his Japanese collection in Leiden', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 378-392.
76. A. 't Hart, 'Imagine Leiden without Kern', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 126-140.
77. J.C. Heesterman, 'The precarious rise and survival of Sanskrit and Indian Studies', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 115-125.
78. A. van der Heide en K. Jongeling, 'Hebrew at Leiden University', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 27-42.
79. H.L. Houtzager, 'Jacob van Dalen, de eerste Delftse medische student te Leiden', *Acta Belgica Historiae Medecinae* 3.3 (1990) 80-82.
80. A.G.P. Janson en L. van Rompay, 'Syriac studies in Leiden (1850-1940): The vicissitudes of a 'lingua minor'', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 43-61.
81. P.E. de Josselin de Jong en H.F. Vermeulen, 'Cultural anthropology at Leiden University: from encyclopedism to structuralism', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 280-316.
82. D.H.A. Kolff, 'Huizinga's dissertation and the "stemming" of the literary movement of the eighties', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 141-152.
83. L. Leertouwer, 'C.P. Tiele's strategy of conquest', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 153-167.
84. *Leiden Oriental Connections 1850-1940*, ed. W. Otterspeer (Studies in the History of Leiden University 5; Leiden 1989).
85. M.J. Mulder, 'Abraham Kuenen and his successors', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 7-26.

86. W. Otterspeer, 'De kwestie Lievegoed of het eerste lectoraat in de journalistiek te Leiden', *Leids Jaarboekje* (1989) 155-169.
Betreft 19e eeuw.
87. W. Otterspeer, 'The ethical imperative', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 204-229.
88. J.M. Otto en S. Pompe, 'The legal Oriental connection', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 230-249.
89. H.A. Poeze, 'Indonesians at Leiden University', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 250-279.
90. G.B. Risse, zie nr 130.
91. P.T. van Rooden, *Theology, Biblical Scholarship and Rabbinical Studies in Seventeenth Century. Constantijn l'Empereur (1591-1648), Professor of Hebrew and Theology at Leiden* (Studies in the History of Leiden University 6; Leiden 1989).
92. F. Vos, 'Mihatenu yume-an unfinished dream: Japanese studies until 1940', *Leiden Oriental Connections* (nr 84) 354-377.

LEUVEN - LOUVAIN-LA-NEUVE

93. L. van Acker, 'Westvlaamse promotieblazoenen', *Biekorf* 89.3 (1989) 201-218.
94. P. Bockstaele, 'Astrologie te Leuven in de zeventiende eeuw', *De zeventiende eeuw* 5.1 (1989) 172-181.
95. C. Bruneel, 'Au coeur des réformes: la Faculté de médecine de Louvain dans le dernier quart du XVIIIe siècle', *La formation du médecin* (nr 5).
96. C. Bruneel, 'La fête à la charnière de deux régimes: le "Primus de l'année 1794"', *Lias* 17.1 (1990) 135-143.
97. P. Delsaert, 'Les règlements sur la production et la vente des livres, promulgués par l'ancienne Université de Louvain. Édition critique', *Lias* 17.1 (1990) 63-89.
98. J. Desmeurax, 'Wervikse universitair te Leuven tijdens het Ancien Régime', *Jaarboek Stedelijke Oudheidkundige Commissie Wervik* (1988) 13-22.
99. *Libert Froidmont et les résistances aux révolutions scientifiques*. Actes de colloque, Château d'Oupeye, 26 et 27 sept. 1987, éd. par A.-C. Bernès (Haccourt 1988).
L.F. (1587-1653) was prof. te L.
100. M. Peeters, 'De vrijmetselarij te Leuven', *Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en omgeving* 29 (1989) 14-28.
O.m. aan de univ. van L. van 1766 tot ca 1830.
101. M. Smeyers, 'Studentencursussen uit de 17de en de 18de eeuw. Een tijdsbeeld van professoren en studenten', *Academische Tijdingen* 23.2 (1989) 6-8.
102. B. van Tiggelen, *Chronique de la Faculté des sciences de Louvain: l'institution et les hommes* (Louvain-la-Neuve 1989).
103. B. van Tiggelen, *La Faculté des sciences au fil des jours: héritages et métamorphoses. Catalogue de l'exposition* (Louvain-la-Neuve 1989).
104. G. Vanpaemel, 'Kerk en wetenschap: de strijd tegen het cartesianisme aan de Leuvense universiteit', *De zeventiende eeuw* 5.1 (1989) 182-189.
105. L. Verpoest, '125 jaar ingenieursopleiding aan de Katholieke Universiteit te Leuven. De tweede halve eeuw, 1914-1964: van Speciale Scholen tot Faculteit der Toegepaste Wetenschappen', *Onze Alma Mater* 43.4 (1989) 383-397.
106. G.Th.A. Calkoen, zie nr. 17.

MONS - BERGEN

107. Ch. Bouqueneau, 'Le 150e anniversaire de la Faculté polytechnique de Mons', *Hainaut Tourisme* 246 (1988) 3-6.

ROTTERDAM

108. H.W. Lambers, 'Rotterdamse belangstelling voor de economische wetenschappen 1848-1913', *Wetenschapsbeoefening* (nr.12) 20-45.
Voorgeschiedenis van de Handelshogeschool (thans EUR).

UTRECHT

109. G.Th.A. Calkoen, zie nr. 16.
110. A.B.R. du Croo de Vries, 'Het archief van het Utrechtsch Studenten Corps geïnventariseerd', *Maandblad Oud-Utrecht* 63.6 (1990) 67-69.
Het archief berust op het Utrechtse Gemeentelijke Archief.
111. H.L. Houtzager, 'Johannes Hayman, pion in het cartesische strijdperk te Utrecht', *Jaarboek Oud-Utrecht* (1989) 74-84.
Student 1640.
112. *De onbekende Voetius*. Voordrachten Wetenschappelijk Symposium te Utrecht 3 maart 1989, o.red. v. J. van Oort, A. de Groot en O.J. de Jong (Kampen 1989).
G.V. (1589-1676), een van de stichters van de univ. van U.
113. K. Wingelaar, *Studeren in Utrecht in de negentiende eeuw* (Utrechtse Historische Cahiers 10, 1/2; Utrecht 1989).
Uitgebreide bespreking door M. van de Vrugt, 'Utrechtse studenten tussen 1815 en 1877', *Jaarboek Oud-Utrecht* (1989) 141-146.

INTERNATIONAAL

114. *Academic Relations between the Low Countries and the British Isles, 1450-1700. Proceedings of the First Conference of Belgian, British and Dutch Historians of Universities Held in Ghent September 30-October 2 1987* eds. H. de Ridder-Symoens en J.M. Fletcher (Studia Historica Gandensia 273; Gent 1989).
115. H. Bots en W. Frijhoff, 'Pérégrination académique ou voyage éducatif? Remarques à propos des voyageurs du Brabant septentrional: nature, fréquence et circuits de leurs voyages sous l'Ancien Régime', *Pérégrinations académiques* (nr 125) 117-129.
116. E.M. Brackman, 'Theological Training of Reformed Ministers of the Low Countries', *Academic Relations* (nr 114) 65-93.
117. R. Feenstra, 'Scottish-Dutch Legal Relations in the Seventeenth and Eighteenth Centuries', *Academic Relations* (nr 114) 25-45.
118. J.M. Fletcher en C.A. Upton, 'Eating and Drinking in Renaissance Oxford and Louvain. A comparison of the food and drink purchased at Merton College and Busleyden College in the early sixteenth century', *Academic Relations* (nr 114) 143-153.
119. J.M. Fletcher en C.A. Upton, 'John Drusius of Flanders, Thomas Bodley and the Development of Hebrew Studies at Merton College, Oxford', *Academic Relations* (nr 114) 111-129.
120. A. Frank- van Westrienen, '"Een Tourken door het Landt". Dutch Tourists in Seventeenth-Century England', *Academic Relations* (nr 114) 95-109.
121. A.L. Gabriel, 'University Career of Matheus de Loreyo. Academic Relation Between Jodocus Clichtoveus and Humanist Bishop Johannes Gosztonyi', *Hungarian Studies* 3/1-2 (1987) 41-45.
Leden van de Germaanse Natie te Parijs.
122. W. Kaiser, 'Theorie und Praxis in den Boerhaave-Aere und in nachboerhaavianischen Ausbildungssystemen an deutschen Hochschulen des 18. Jahrhunderts', *Clio medica* 21 (1988) 71-94.
123. A.M. Luyendijk-Elshout, 'The Edinburgh Connection. William Cullen's Students and the Leyden Medical School', *Academic Relations* (nr 114) 47-63.

124. A.M. Luyendijk-Elshout, 'Some Highlights of the Transfer of Dutch Medical Learning to Japan until 1870', *Sartoniana* 2 (1989) 119-134.
125. *Pérégrinations académiques. IVe session scientifique internationale, Cracovie 19-21 mai 1983*, réd. par M. Kulczykowski (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego DCCCLXX. Prace Historyczne Z. 88; Warchau en Krakau 1989).
126. H. de Ridder-Symoens, 'L'évolution quantitative et qualitative de la pérégrination académique des étudiants néerlandais méridionaux de la Renaissance à l'époque des Lumières', *Pérégrinations académiques* (nr 125) 87-97.
127. H. de Ridder-Symoens, 'Italian and Dutch Universities in the Sixteenth and Seventeenth Centuries', *Italian Scientists in the Low Countries*, ed. C.S. Maffioli and L.C. Palm (Amsterdam 1989) 31-64.
128. H. de Ridder-Symoens, 'Het onderwijs te Antwerpen in de zeventiende eeuw', *Antwerpen in de zeventiende eeuw* (Genootschap voor Antwerpse Geschiedenis; Antwerpen 1989) 221-250.
Over de peregrinatio academica van de Antwerpenaren.
129. H. de Ridder-Symoens, 'Studenten uit het Meetjesland aan Europese universiteiten', *Liber Amicorum Achiel De Vos*, (Evergem 1989) 99-116.
Middeleeuwen en nieuwe tijd.
130. G.B. Risse, 'Clinical instruction in hospitals: The Boerhaavian tradition in Leyden, Edinburgh, Vienna and Pavia', *Clio medica* 21 (1988) 1-20.
131. C.A. Upton, '"Speaking Sorrow". The English University Anthologies of 1587 on the Death of Philip Sydney in the Low Countries', *Academic Relations* (nr.114) 131-141.
132. P. Vandermeersch, 'Some Aspects of the Intellectual Relationships between the Southern Netherlands and England in the Sixteenth and Seventeenth Centuries', *Academic Relations* (nr 114) 5-23.

MEDEDELINGEN

Paedagogica Historica. International Journal of the History of Education, werd in 1961 te Gent opgericht door professor P.L. Plancke en wordt sedert 1976 voortgezet door professor K. de Clerck. Met deel XXVI (1990) start een nieuwe serie. De originele formule is aangepast aan de huidige behoeften van onderzoekers, leraren en studenten die zich begeven op het terrein van de geschiedenis van onderwijs en opvoeding. Ook de universiteitsgeschiedenis zal verder regelmatig aan bod komen. Het tijdschrift wil op internationale schaal historisch-comparatief onderzoek stimuleren. Naast de traditionele intellectuele geschiedenis van het onderwijs zal voortaan meer aandacht besteed worden aan sociaal-ekonomische, sociaal-kulturele en sociaal-politieke aspecten. Inlichtingen bij: Inge Schelstraete, *Paedagogica Historica*, A. Baertsoenkaai 3, B-9000 Gent.

In september 1991 zijn het Sir Thomas Browne Instituut en de Vakgroep Metamedica van de Rijksuniversiteit Leiden, in nauwe samenwerking met het Museum Boerhaave te Leiden, voornemens een driedaags symposium te organiseren over de uitwisseling van kennis en ideeën op het gebied van de natuurwetenschappen tussen Groot-Brittannië en het Europese continent gedurende de zeventiende en vroege achttiende eeuw. De bijeenkomst zal worden gehouden in het Museum Boerhaave, dat in 1991 zijn deuren zal her-openen in het fraai gerestaureerde Caecilia Gasthuis in het hart van Leiden.

Het symposium zal zich richten op de beantwoording van een viertal vragen:

1. Op welke manier vond de verspreiding plaats van nieuwe wetenschappelijke theorieën tussen Groot-Brittannië en het continent?
 2. Welke 'netwerken' waren in de uitwisseling van kennis en ideeën werkzaam?
 3. Wat was de rol bij de overdracht van wetenschappelijke informatie en know-how van instrumentmakers, boekverkopers, e.d.?
 4. In hoeverre was er sprake van uitwisseling op individuele grondslag?
- De lezingen zullen gehouden worden door sprekers uit binnen- en buitenland.

Nadere inlichtingen kunnen worden verkregen bij Mw. drs. M. Fournier, Museum Boerhaave, Postbus 11280, 2301 EG Leiden.

A study on the contemporary reaction to the work and evaluation of the thought of a giant in the history of philosophy:

W. N. A. (WIM) KLEVER

VERBA ET SENTENTIAE SPINOZAE

OR

LAMBERTUS VAN VELTHUYSEN (1622-1685)

ON BENEDICTUS DE SPINOZA

Where today the appreciation of the work of Benedictus de Spinoza (1632-1677) increases on account of the discovery of his sharp analysis of human life in all its aspects, historical research concerning sources, contexts and effects also flourishes and becomes more and more important.

Up till now scholars have mostly neglected to pay attention to the writings of Spinoza's opponents, which, however, very often contain valuable information on his theories and the way they were perceived and interpreted in his time.

This first volume in the new series *Varia Spinozana* (VAS) is dedicated to the refutation of Spinoza's philosophy by a learned and respectful contemporary in Utrecht, Lambertus van Velthuysen. Since the appearance of Spinoza's *Tractatus theologico-politicus* in 1670 this progressive but still reformed Cartesianist could not withdraw from the fascinating but threatening ideas of Spinoza and saw it as his duty to arrest their pernicious course.

In Van Velthuysen's voluminous *Opera omnia*, published in 1680, three years after Spinoza's death, we find references to many words and conceptions of Spinoza, drawn from direct or indirect contacts with their author, which were not yet known or so well explicated. The summaries, expositions and even refutations from the pen of this eye-witness may in fact operate for us as an eye-opener to the rich contents of Spinoza's heritage.

Apart from an inventory of the most significant references to Spinozistic items this monograph offers also an intellectual biography of Van Velthuysen, who was involved in many political and theological conflicts, and some allusions to the underground spreading of Spinoza's ideas in Utrecht.

* * *

Amsterdam & Maarssen 1991 (APA-Holland University Press)

V, 92 pages, 1 ill.

Softbound, 23 x 15. (ISBN 90 302 1501 1)

Varia Spinozana (VAS), 1

Ordering address / Bestellschrift / Adresse de commande / Besteladres:

APA | POSTBUS 122 | NL-3600 AC MAARSSEN | HOLLAND